

Výtvarná výchova a povinné vzdělávání

RVP V a klíčové kompetence

Klíčové kompetence v etapě základního vzdělávání:

**kompetence k učení; kompetence k řešení problémů;
kompetence komunikativní; kompetence sociální a personální;
kompetence občanské; kompetence pracovní.**

K jejich utváření a rozvíjení musí směřovat a přispívat veškerý vzdělávací obsah i aktivity a činnosti, které ve škole probíhají – tedy i výtvarná výchova.

(RVP ZV, 2015)

Vzdělávací oblast Umění a kultura

Umožňuje žákům jiné než pouze racionální poznávání světa a odráží nezastupitelnou součást lidské existence – umění a kulturu.

Kultura – procesy i výsledky duchovní činnosti:

- umožňuje chápat kontinuitu proměn historické zkušenosti, v níž dochází k socializaci jedince a jeho projekci do společenské existence;
- je neoddělitelnou součástí každodenního života (kultura chování, oblékání, cestování, práce).

Umění – proces specifického poznání a dorozumívání, v němž vznikají informace o vnějším a vnitřním světě a jeho vzájemné provázanosti: jsou formulovány a sdělovány uměleckými prostředky.

(RVP ZV, 2021)

Vzdělávání ve vzdělávací oblasti Umění a kultura

- Vzdělávání v této oblasti přináší **umělecké osvojování světa**, tj. osvojování s estetickým účinkem.
- Dochází k rozvíjení **specifického cítění, tvořivosti, vnímavosti jedince** k uměleckému dílu a jeho prostřednictvím k sobě samému i k okolnímu světu.
- V tvořivých činnostech jsou **rozvíjeny schopnosti nonverbálního vyjadřování** prostřednictvím tónu a zvuku, linie, bodu, tvaru, barvy, gesta, mimiky atp.

V etapě základního vzdělávání je oblast Umění a kultura zastoupena vzdělávacími obory **Hudební výchova** a **Výtvarná výchova**.

Vzdělávací oblast lze rozšířit o doplňující vzdělávací obor **Dramatická výchova**, (možné realizovat formou samostatného vyučovacího předmětu, projektu, kurzu apod.)

Na 1. stupni základního vzdělávání se žáci seznamují **prostřednictvím činností** s výrazovými prostředky a s jazykem hudebního a výtvarného umění, ale také umění dramatického a literárního. S nimi **se učí tvořivě pracovat**, užívat je jako **prostředky pro sebevyjádření**. Poznávají zákonitosti tvorby, **seznamují se s vybranými uměleckými díly**, učí se je **vzhledem ke svým zkušenostem chápat a výpovědi sdělované uměleckým dílem rozpoznávat a interpretovat**.

Výtvarná výchova

Vycházet zejména z porovnávání dosavadní a aktuální zkušenosti žáka;
Umožnit mu uplatňovat osobně jedinečné pocity a prožitky.

Výtvarná výchova přistupuje k vizuálně obraznému vyjádření (a to jak samostatně vytvořenému, tak přejatému) **nikoliv jako k pouhému přenosu reality, ale jako k prostředku, který se podílí na způsobu jejího přijímání a zapojování do procesu komunikace.**

Domény učiva: rozvíjení smyslové citlivosti, uplatňováním subjektivity a ověřováním komunikačních účinků

(RVP ZV, 2021, s. 81)

Etapa základního vzdělávání

Výtvarná výchova postavena na tvůrčích činnostech – tvorbě, vnímání a interpretaci.

Tyto činnosti umožňují rozvíjet a uplatnit vlastní vnímání, cítění, myšlení, prožívání, představivost, fantazii, intuici a invenci.

K jejich realizaci nabízí výtvarná výchova vizuálně obrazné prostředky (dále jen prostředky) nejen tradiční a ověřené, ale i nově vznikající v současném výtvarném umění a v obrazových médiích.

Tvůrčí činnosti – založené na experimentování:

- žák je veden k odvaze a chuti uplatnit osobně jedinečné pocity a prožitky;
- žák je veden zapojit se na své odpovídající úrovni do procesu tvorby a komunikace. (RVP ZV, 2021, s. 81)

Vzdělávání v dané vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka k:

Vzdělávání v dané vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka k:

- pochopení umění jako specifického způsobu poznání a k užívání jazyka umění jako svébytného prostředku komunikace
- chápání umění a kultury v jejich vzájemné provázanosti jako neoddělitelné součásti lidské existence; k učení se prostřednictvím vlastní tvorby opírající se o subjektivně jedinečné vnímání, cítění, prožívání a představy; k rozvíjení tvůrčího potenciálu, kultivování projevů a potřeb a k utváření hierarchie hodnot
- spoluvytváření vstřícné a podnětné atmosféry pro tvorbu, pochopení a poznání uměleckých hodnot v širších sociálních a kulturních souvislostech, k tolerantnímu přístupu k různorodým kulturním hodnotám současnosti a minulosti i kulturním projevům a potřebám různorodých skupin, národů a národností
- uvědomování si sebe samého jako svobodného jedince; k tvořivému přístupu ke světu, k možnosti aktivního překonávání životních stereotypů a k obohacování emocionálního života
- zaujímání osobní účasti v procesu tvorby a k chápání procesu tvorby jako způsobu nalézání a vyjadřování osobních prožitků i postojů k jevům a vztahům v mnohotvárném světě

(RVP ZV, 2021, s. 81)

Očekávané výstupy – 1. období

žák

- VV-3-1-01 rozpoznává linie, tvary, objemy, barvy, objekty; porovnává je a třídí na základě zkušeností, vjemů, zážitků a představ
- VV-3-1-02 v tvorbě projevuje své vlastní zkušenosti; uplatňuje při tom v plošném i prostorovém uspořádání linie, tvary, objemy, barvy, objekty a další prvky a jejich kombinace
- VV-3-1-03 vnímá události různými smysly a vizuálně je vyjadřuje
- VV-3-1-04 interpretuje podle svých schopností různá vizuálně obrazná vyjádření; odlišné interpretace porovnává se svou dosavadní zkušeností
- VV-3-1-05 na základě vlastní zkušenosti nalézá a do komunikace zapojuje obsah vizuálně obrazných vyjádření, která samostatně vytvořil, vybral či upravil

Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření:

žák

- VV-3-1-01p až VV-5-1-05p zvládá základní dovednosti pro vlastní tvorbu
- VV-3-1-01p rozpoznává a porovnává linie, barvy, tvary, objekty ve výsledcích tvorby vlastní, tvorby ostatních i na příkladech z běžného života (s dopomocí učitele)
- VV-3-1-02p, VV-3-1-04p uplatňuje vlastní zkušenosti, prožitky a fantazii při tvůrčích činnostech, je schopen výsledky své činnosti sdělit svým spolužákům

Očekávané výstupy – 2. období

žák

- VV-5-1-01 při vlastních tvůrčích činnostech užívá prvky vizuálně obrazného vyjádření; porovnává je na základě vztahů
- VV-5-1-02 při tvorbě vizuálně obrazných vyjádření se zaměřuje na projevení vlastních zkušeností
- VV-5-1-03 nalézá vhodné prostředky pro vizuálně obrazná vyjádření vzniklá na základě vztahu zrakového vnímání k vnímání dalšími smysly; uplatňuje je v plošné, objemové i prostorové tvorbě
- VV-5-1-04 osobitost svého vnímání uplatňuje v přístupu k realitě, k tvorbě a interpretaci vizuálně obrazného vyjádření; pro vyjádření nových i neobvyklých pocitů a prožitků svobodně volí a kombinuje prostředky
- VV-5-1-05 porovnává různé interpretace vizuálně obrazného vyjádření a přistupuje k nim jako ke zdroji inspirace
- VV-5-1-06 nalézá a do komunikace zapojuje obsah vizuálně obrazných vyjádření, která samostatně vytvořil, vybral či upravil

Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření:

žák

- VV-5-1-01p až VV-5-1-06p uplatňuje základní dovednosti pro vlastní tvorbu, realizuje svůj tvůrčí záměr
- VV-5-1-01p rozlišuje, porovnává, třídí a linie, barvy, tvary, objekty, rozpoznává jejich základní vlastnosti a vztahy (kontrasty – velikost, barevný kontrast), uplatňuje je podle svých schopností při vlastní tvorbě, při vnímání tvorby ostatních i umělecké produkce i na příkladech z běžného života (s dopomocí učitele)
- VV-5-1-02p, VV-5-1-03p při tvorbě vychází ze svých zrakových, hmatových i sluchových vjemů, vlastních prožitků, zkušeností a fantazie
- VV-5-1-05p vyjádří (slovně, mimoslovně, graficky) pocit z vnímání tvůrčí činnosti vlastní, ostatních i uměleckého díla

Malá a velká tvořivost

Malá tvořivost – každodenní tvořivost, kterou je možné pozorovat v jednacích strategiích jedince, při řešení překážek a v běžných životních situacích vyžadujících improvizaci a tvořivý přístup k problému. Tento druh tvořivosti je zdrojem osobního růstu jedince, prostředkem seberealizace a sebeaktualizace (Craft, 2003; Kozbelt, Beghetto a Runco, 2010).

Velká tvořivost – výjimečná, kterou je možné pozorovat v geniálních dílech a zásadních počinech vybraných jedinců, kteří ovlivňují obecnou úroveň poznání v oblasti vědy či umění (Amabile, 1988; Crafft, 2003).

(Štěpánková, 2013)

Podmínky pro rozvoj tvořivosti ve výtvarné výchově

- **Experiment** nabízí prostor pro svobodnou práci s výtvarnými prostředky, možnost kombinovat je, nalézat vlastní řešení, nová spojení, variace, a to bez reprodukování známého postupu nebo způsobu zobrazení, bez sledování konkrétního cíle a bez zaměření se na koncový produkt.
- **Hra** vytváří příležitost zabývat se činností pro ni samu a pro potěšení z ní. Zaciňuje se na proces tvorby, nikoli na výsledný produkt, který si v sobě nese určitou míru stresu a obavu o kvalitu výsledku. Proces hry umožňuje reagovat na nové podněty přicházející během tvorby, měnit koncept i respektovat „pravidla“ hry. Poskytuje příležitost zapojit imaginaci, představivost a expresivitu. Ve hře je snazší uplatnit plnou koncentraci na cíl a rozvíjet rozumové a volní aspekty. Hra umožňuje pocítit zážitek „flow“ – plné ponoření se do činnosti, které je jedním z průvodních jevů aktivizace tvořivého potenciálu. (Důležitým rysem hry je přítomnost pravidel a vymezení herního pole, nejedná se tedy o chaotickou činnost, se kterou ji učitelé často spojují.)
- **Práce s otevřeným koncem** umožňuje dopustit se chyby jako přirozené součásti procesu objevování a učení se. Ve výtvarných činnostech se jedná o hledání vlastní cesty ve způsobu a formě při ztvárnění tématu, objevování osobitého výrazu namísto opakování daného vzoru či postupu. Práce s otevřeným koncem vytváří prostor pro chybu, která je nezbytnou součástí objevování, a generuje příležitosti pro její tvořivé zpracování. Je významná i z hlediska přijímání zodpovědnosti za vlastní rozhodnutí.
- **Čas** definuje rámec, ve kterém se realizuje proces a prožitek. Vytváří prostor pro experiment, rozvíjení vlastní vize, zažití všech fází tvořivého procesu, zažití stavu „excellence“ – tzv. „flow“. Čas by tedy měl umožňovat, nikoli omezovat, tvorba sama by měla určovat časový rámec, nikoli naopak.
- **Místo** je základní podmínkou, která poskytuje dostatečný a vhodný prostor pro výtvarnou realizaci. Prostor udává i atmosféru, která povzbuzuje k tvorbě, umožňuje soustředění na práci nebo působí protisměrně. Odvaha riskovat, kterou je nutné uplatnit např. při experimentu, je z velké části ovlivněna náladou a charakterem místa.
- **Prostředky** zhmotňují myšlenku a demonstrují ji vnímatelným způsobem. Stejně jako je nezbytná určitá míra dovedností, tak i dostatečné kvalitní materiální vybavení ovlivňuje tvořivost. (Pastelky jako základní výtvarný prostředek v MŠ neumožní prožitek z tvorby jako práce s malířskými prostředky.) Významná je i otázka užitých technik, postupů a materiálů. Vizualně efektní prostředky nevybízejí k improvizaci a často ji ani neumožňují.
- **Rozhodování a svobodná vůle.** Nabídka samostatnosti při volbě způsobu, formy, materiálu, obsahu, místa realizace, výkladu a prezentace díla dítě aktivizuje. Umožňuje hledání vlastních témat a jejich řešení, poskytuje příležitost k chybným krokům a možnost jejich zpracování, učení se z důsledků, zúročení osobitého vidění a především budování důvěry ve vlastní tvořivé schopnosti. (Neměnná témata, techniky, materiálové kombinace dělají z výtvarné výchovy často pouze výrobu s použitím výtvarných prostředků.)

5 faktorů negativně ovlivňujících tvořivost

- **Nedostatečný formát** byl významným handicapem velkého množství prací. Limitující byl zvláště při práci s malířskými prostředky. Formát A4 užitý pro malbu temperou neumožnil uplatnit prostředky malby: práci se skvrnou, míchání barev, ověřování vztahu barevných ploch, práci s proporčním kontrastem, komponování plochy, práce ve více plánech, odlišení tzv. „figury“ a „pozadí“. Neposkytl prostor pro hledání, uvažování o materiálu. Nebere v úvahu motorické dispozice dítěte (plochý štětec vyžaduje prostor pro manipulaci) a potlačuje příležitost k samostatnému rozhodování o velké ploše papíru. Práce na velkém formátu přináší možnost pracovat s prostředky, které přesahují běžnou zkušenost dítěte. Malý formát je limitující i při realizaci s kresebnými prostředky. Nedovolí dítěti vyprávět „příběh“ a nutí jej redukovat výpověď na čitelné „znaky“, obzvláště v předškolním věku, kdy dítě spíše než se zápestím pracuje tělem a pohybem vycházejícím z ramenního kloubu.
- **Omezené prostředky, nedostatečné a nevhodné prostředky.** Maximalistická nabídka výtvarných prostředků není zárukou podpory tvořivosti. Je to především improvizace, která ji aktivně podporuje. Chybějící prostor pro experiment a práci s náhodou redukuje výrazovou škálu a projevuje se v tendenčních zobrazeních, snižuje chuť k tvorbě, způsobuje opadnutí zájmu i motivace a nepřináší možnost vyjádření dětem výtvarně odlišně zaměřeným. Častý jev protěžování jednoho výtvarného prostředku či techniky neumožňují střídání výtvarného výrazu, nenabízí jiné způsoby přemýšlení a významně omezuje tvořivé uvažování. (Jedná se o „nenáročný“ materiál z hlediska požadavků na prostor, přípravu, zpracování, čas i financí – fixy, voskovky, pastelky). Do této kategorie náleží i nekvalitní barvy, které neumožňují namíchat čisté odstíny, pastely nebo pastelky neuvolňující pigment. Patří sem také techniky, které staví na efektu a přitažlivé formě bez obsahu, a prostředky vynucující si způsob svého užití či prezentace, podbízějící se prvoplánovou formou, zastupující sama sebe, vytvářející pouze krátká spojení mezi objektem a použitým materiálem (gelová lepidla, třpytky, vlna, vata, nefunkční vlepované dekorativní prvky apod.), nevybízějící k uvažování o autentickém způsobu zpracování, hledání tvaru.
- **Používání šablon a předloh** – jednotné téma, jednotná vizualita, výsledek práce je již na počátku práce předpokladatelný. Hledání tvaru, prostor pro přemýšlení, experiment a osobní volbu je maximálně omezen. Aktivita je zredukována na mechanickou činnost- vyplňování barvou nebo dekorem. Soubory prací, které opakovaly stejné téma i stejnou formu, potvrdily, že se jedná o stále a často používaný způsob práce, kdy výtvarné prostředky jsou použity pouze účelově a bez vize smyslu a cíle.
- **Aktivita zaměřená na výrobek a produkt.** Práce směřuje k cíli, popírá proces jako zdroj poznání, akcentuje formální aspekty – řemeslné provedení, úhlednost, respekt k pravidlu a důraz na jejich dodržení.
- **Ploché téma.** Vyprázdněná témata nabízející nabízejí obecně přijatou normu ztvárnění (jaro – léto – podzim – zima a s nimi spojená tematika), ocenění této shody i shody prací navzájem. Téma je zadáno stereotypně, není hledáno, zkoumáno, nenutí přemýšlet, zapojit imaginaci.

(Štěpánková, 2013)

Literatura:

HAZUKOVÁ, Helena. (*O (ne)plánování výtvarné výchovy v Čechách*. Výtvarná výchova, vol. 43, no. 4, s.9-13.ISSN 1210-3691.

ŠTĚPÁNKOVÁ, K. (2013): Jak „zabít“ tvořivost ve výtvarné výchově. *Kultura, umění a výchova*, 1(1) [cit. 2013-10-03]. ISSN 2336-1824. Dostupné z:

http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=3&clanek=21

ŠTĚPÁNKOVÁ, Kateřina. 2020. Mýty o tvořivosti a jejich vliv na naplňování kurikula ve výtvarné výchově. *Kultura, umění a výchova*, 8(1) [cit. 2020-11-02]. ISSN 2336-1824.

Dostupné z: http://www.kuv.upol.cz/index.php?seo_url=aktualni-cislo&casopis=19&clanek=218.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Dostupné z:<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>